

دانش‌های عقلی و پزشکی در دوران یک هزار ساله ادب فارسی

(همراه با معرفی شخصیت‌های بنام)

دکتر سید احمد حسینی کازرونی

استاد زبان و ادبیات فارسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول

سرشناسه: حسینی کازرونی، سیداحمد، ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور: دانش‌های عقلی و پزشکی در دوران یک‌هزارساله ادب فارسی (همراه با معرفی شخصیت‌های بنام) / سیداحمد حسینی کازرونی.

مشخصات نشر: دزفول: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دزفول، معاونت پژوهشی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: بی، ۱۷۹ ص.

شابک: ۲۵۰۰۰ ریال 4-1966-10-964-978:

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۶۶.

موضوع: پزشکی -- ایران -- تاریخ

موضوع: علوم اسلامی -- تاریخ

موضوع: علوم -- ایران -- تاریخ

موضوع: فلسفه اسلامی -- ایران -- تاریخ

شناسه افزوده: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دزفول، معاونت پژوهشی

زده بندی کنگره: ۶۳۱R/ح ۲۵۵ ۱۳۹۲

زده بندی دیویی: ۹۵۵/۶۱۰

شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۰۵۳۳۲

شناسنامه کتاب

عنوان: دانش‌های عقلی و پزشکی در دوران یک‌هزارساله ادب فارسی (همراه با معرفی شخصیت‌های بنام)

مؤلف: دکتر سیداحمد حسینی کازرونی.

ناشر و محل فروش: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول

نوبت و تاریخ چاپ: اول / ۱۳۹۲

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰۱۹۶۶-۴

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

میرزااحمدحسینی کازرونی در سال ۱۳۲۰ در بندر بوشهر متولد شد. وی از نخستین فارغ‌التحصیلان دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی از واحد تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی - تهران (مهریور ۱۳۷۰) می‌باشد که هم‌اکنون با درجه استادی، مشغول ادامه خدمت در دوره تحصیلات تکمیلی زبان و ادبیات فارسی این دانشگاه است.

دکتر کازرونی، یکی از فرهیختگان و محققان و نویسندگان برجسته‌ای است که تاکنون بیش از ۵۰ کتاب و ۱۲۰ مقاله و آثار علمی پژوهشی در زمینه‌های ادبیات فارسی و علوم انسانی توسط ناشران معتبر به چاپ رسانیده است. از جمله این آثار «فرهنگ بی‌هیی» است که چندین بار تجدید چاپ و به عنوان کتاب برگزیده کشوری معرفی شده است.

این شخصیت فرهنگی، سال‌ها به عنوان استاد و محقق و پژوهشگر نمونه استانی و منطقه‌ای و کشوری معرفی شده و در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ به عنوان استاد نمونه کشوری در دانشگاه آزاد اسلامی انتخاب گردیده است.

پیش‌گفتار:

ایرانیان سهم بزرگی در پیشرفت علوم به ویژه دانش‌های عقلی، پزشکی، داروسازی و پیراپزشکی در دوران پیش از اسلام و بعد از آن داشته‌اند. وجود دانشگاه‌های علوم پزشکی جندی شاپور اهواز و «ریواردشیر» (بوشهر فعلی) در آن زمان، حکایت از آن دارد که در زمان ساسانیان، ایرانیان، عنایت خاصی به تدوین علوم عقلی داشته‌اند.

آثار پزشکی ایرانی، یکی از منابع مهم پزشکی در جهان اسلام به شمار می‌رفته و علل اصلی تأثیر ایرانیان در نقل و تدوین و نشر علوم عقلی در تمدن اسلامی را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

۱- تسلط ایرانیان در علم و ادب و قدرت‌یابی آنان در دستگاه خلفای عباسی.

۲- مبارزات مذهبی ایرانیان و علل تکرانی خلفا در نقل فلسفه و علوم عقلی.

۳- آشنایی ایرانیان به دانش‌های مختلف بشری از جمله طب و ریاضیات و فنون ترجمه.

واژگان کلیدی: پزشکی، علوم عقلی، بیرونی، ابن سینا، رازی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه (پیشینه دانش پزشکی و علوم عقلی در ایران ...)
۱	به روایت متون ادب فارسی و عربی
۲	نقش زبان فارسی در نگارش کتابهای علمی
۴	پیشینه‌ی دانش‌های عقلی در ایران قبل از اسلام
۱۴	ایرانیان، پیشتاز دانش در جهان اسلام
۲۲	تعاریفات
۲۶	اعراب و علوم عقلی
۲۷	رواج علوم عقلی در میان مسلمانان
۲۸	وجود حوزه‌های دانشوری پیش از بغداد
۳۰	مترجمان ایرانی کتب علمی
۳۳	دانشمندان ایران در سده‌های دوم و سوم هجری قمری
۳۸	علوم در سده‌های چهارم و نیمه‌ی نخست پنجم هجری
۴۰	مراکز آموزشی
۴۵	دانشمندان بزرگ ایران در سده‌های چهارم و اوایل پنجم هجری
۱۰۱	دانش‌های عقلی
۱۰۲	دانش پزشکی در این عصر
۱۰۵	داروشناسی
۱۰۸	دانش جغرافیا
۱۱۱	وضعیت علوم عقلی از میانه‌ی سده‌ی پنجم تا آغاز سده‌ی هفتم هجری
۱۱۹	پزشکی در نیمه‌ی سده‌ی پنجم تا آغاز سده‌ی هفتم هجری
۱۲۴	فلاسفه و حکمای مشهور

۱۳۴	علوم عقلی از اوایل سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی هشتم هجری
۱۴۰	تألیفات آثار علمی
۱۴۲	علم منطق
۱۴۷	حکمت و فلسفه در سده‌های هفتم و هشتم هجری
۱۵۴	پزشکی و داروشناسی در این دوره
۱۵۸	کتاب‌های معتبر داروشناسی و داروشناسان معتبر این دوره
۱۵۹	دانش جغرافیا در سده‌های هفتم و هشتم هجری
۱۶۵	وضع علوم عقلی از اواخر سده‌ی هشتم تا آغاز سده‌ی دهم هجری
۱۷۰	منطق و منطق‌دانان این دوره
۱۷۲	دانش پزشکی
۱۷۴	دانش‌های عقلی در دوره‌ی صفویه
۱۸۰	موضوعات علوم
۱۸۴	پزشکی، داروشناسی و علوم طبیعی در این دوره
۱۹۴	دام‌پزشکی و ستورداری
۱۹۷	تربیت و نگهداشت مرغان شکاری
۱۹۸	یافته‌ها و نتایج حاصله
۲۰۱	کتابنامه
۲۰۵	مقالات منتشره
۲۰۶	فهرست کتب منشره مؤلف این کتاب

مقدمه

(پیشینه دانش پزشکی و علوم عقلی در ایران، به روایت متون ادب فارسی و عربی) با پیشرفت دانش‌های یونانی و اسکندرانی، در مشرق زمین، مراکز علمی جدیدی در شهرهای سلوکیه، تیسفون، گندی‌شاپور (اهواز)، ریواردشیر (ریشهر = بوشهر فعلی) و برخی از شهرهای ماوراءالنهر به وجود آمد.

پزشکان در دوره‌ی پیش از اسلام، مقامی بسیار ارجمند داشتند و یکی از چهار طبقه‌ی مهم اهل علم به شمار می‌آمدند، «چه آن که علما بر چهار گروه بودند: بپشکان (پزشکان)، استاراشماران (ستاره‌شناسان = منجمان)، زمیک‌پتمایان (زمین‌پیمایان = مهندسان) و داناکان (دانایان = فیلسوفان)»، (هالولد بیلی، مسائل زردشتی در کتاب‌های قرن نهم میلادی - اکتفورد، ۱۹۴۳ (میلادی، ص ۷۸ - به نقل از دکتر مهدی محقق، ۸۸/۱۱/۲۸ - روزنامه‌ی اطلاعات، ش ۲۴۶۸۹، ص ۶)

یاقوت حموی در زیر کلمه‌ی ریشهر (ریواردشیر = بوشهر) از نویسندگان خط جستق (گشته‌دفتران) که در آنجا ساکن بوده‌اند، نام برده و متذکر گردیده که آنان، کتب پزشکی و فلسفه و نجوم را با این خط می‌نوشته‌اند. (رک: یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۲، ۸۸۷) داروسازی نیز همچون پزشکی در ایران دوره‌ی ساسانی از ترقیات شگرفی برخوردار بوده تا آنجا که شاپور بن سهل (رئیس دانشگاه جندی‌شاپور - اهواز) قبل از ترجمه‌ی کتب داروشناسی یونانی،

کتابی به نام «القرافدین فی البیمارستانات» درباره‌ی ادویه‌ی مرگبه فراهم آورده بود. (لازم به ذکر است که نسخه‌ای از این کتاب، تحت شماره‌ی ۴۲۳۴ در کتابخانه‌ی ملک موجود است)

درباره‌ی اهمیت و ارزش طب ایرانی در پیشبرد تمدن اسلامی در سرزمین پهناور ایران، همین بس که عالمانی نظیر خاندان بختیشوع (پزشکان بیمارستان دانشگاهی جندی‌شاپور) زکریای رازی از ری، ابوریحان بیرون از خوارزم، ابن سینا از بخارا، جرجانی از گرگان، قطب‌الدین شیرازی از شیراز، موفق هروی از هرات، ابوالحسن طبری از طبرستان، علی‌بن عباس از اهواز و پزشکان عالی مقام دیگری در کسوس پزشکی، خدمات ارزنده‌ای در ابعاد علمی و عملی به جامعه‌ی بشریت کرده‌اند.

اروپائیان نیز با ترجمه‌ها و بهره‌مندی از آثار پزشکان ایرانی توانستند دانش پزشکی و علوم عقلی را به سر حد کمال برسانند.

نقش زبان فارسی در نگارش کتاب‌های علمی

آثار پزشکی ایران، یکی از منابع و مأخذ مهم و ارزشمند پزشکی در جهان اسلام به شمار می‌رفته و جهان اسلام از دانش پزشکی ایران در دوره‌های مختلف، بسیار بهره‌مند شده، از آن جهت که دانش‌های پزشکی و داروسازی و گیاه‌شناسی از قرون گذشته پیش از اسلام در ایران رواج داشته است.

برخی از بزرگان این علوم، با توجه به این که زبان عربی، زبان رسمی و علمی ممالک اسلامی بوده اما با علاقه‌ی وافری که به خط و زبان فارسی داشته‌اند، کتاب‌های پزشکی و علوم عقلی خود را به فارسی تألیف کرده‌اند، از جمله‌ی این

آثار می‌توان به کتاب‌های هدایة المتعلمین اخوینی بخاری، ذخیره‌ی خوارزم‌شاهی و الاعراض الطیبه سیداسماعیل جرجانی اشاره کرد.

در آغاز کلیله و دمنه بهرام‌شاهی نیز داستانی از برزویه‌ی طبیب که نشان دهنده اخلاق پزشکی حاکم بر وظایف پزشکان آن زمان بوده، به نگارش درآمده است. (رک: مینوی، مجتبی، ۱۳۴۳، ۵۸-۴۴).

حکیم فردوسی توسی، شاعر بلندآوازه و حماسه‌سرای ایران، در خصوص وظایف و مسئولیت پزشکان گفته‌است:

پزشکی که باشد به تن دردمند ز بیمار چون باز د ارد گزند

و ناصر خسرو نیز در این باره چنین سروده است:

کی شود هیچ دردمند درست زین طیبیان که زار و بیمارند

حکیم میسری، پزشک مشهور ایرانی هم در مقدمه‌ی دانش‌نامه‌ی پزشکی خود درخصوص اهمیت و تقارن علم ابدان با علم ادیان، اشعاری سروده که در زیر به ذکر آن پرداخته می‌شود:

پزشکی را و دین را گرندانی زیان است این جهان و آن جهانی

پزشکی دانشش تن را پناه است و دین دانستش جان را سپاه است

تنی باید درست و راست کردار نه با ریش و نه با درد و نه بیمار

که دین ایزدی بتواند آموخت به دانش جان خود بتواند افروخت

حکیم میسری، به نقل از روزنامه‌ی اطلاعات، شماره ۲۳۵۷۴، ص ۶ نقش زبان فارسی در نگارش و گسترش علوم عقلانی و پزشکی ایرانی و اسلامی بر کسی پوشیده نیست. آن گونه که «دکتر مهدی محقق» نوشته است بیش از ۸۰۰۰ پرونده‌ی علمی براساس منابعی که نامشان را در تحقیق خود ذکر کرده‌اند در خصوص خدمات مسلمانان به ویژه ایرانیان فراهم آورده‌اند، با این حال، مشخص می‌شود که ایرانیان چه سهم بزرگ و قابل تقدیری در پیشرفت علوم عقلانی و پزشکی در دوران قبل و بعد از اسلام داشته‌اند.

پیشینه‌ی دانش‌های عقلی و ایران پیش از اسلام

ایرانیان، سهم بزرگی در پیشرفت علوم به ویژه پزشکی، داروسازی، جانورشناسی، گیاه پزشکی، پیراپزشکی و دانش‌های عقلانی در دوران پیش از اسلام و بعد از آن داشته‌اند. وجود دانشگاه علوم پزشکی و مجتمع بیمارستان «جندی‌شاپور» خوزستان و «ریواردشیر» (بوشهر فعلی) حکایت از آن دارد که در زمان ساسانیان، ایرانیان به علوم عقلی اهمیت فراوان دادند، چنان که شاپور بن سهل (رئیس بیمارستان جندی‌شاپور اهواز - متوفی به سال ۲۵۵ هجری قمری) کتاب داروشناسی خود را در آن زمان به تألیف درآورد و در اختیار پزشکان و بیماران قرار داد. ابن ندیم، بیشتر منابع علوم پزشکی را که از زبان‌های پهلوی، سریانی، هندی و یونانی به زبان عربی ترجمه شده در کتاب «الفهرست» تألیف خود یاد کرده است که اغلب این کتاب‌ها از بقراط و جالینوس و آثار یونانی بوده که به عربی ترجمه شده است، چنان که ابن رضوان، تعداد ۵۵ اثر از بقراط و